

БОЛОТЯНА СОВА (*ASIO FLAMMEUS*) НА ЛУГАНЩИНІ Й ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПОШИРЕННЯ

І.В. Загороднюк¹, С.В. Литвиненко¹, С.В. Заїка²

¹Луганський національний університет ім. Т. Шевченка, Лабораторія екології тварин та біогеографії

«Корсак»; вул. Оборонна 2, Луганськ, 91011, Україна

Luhansk Taras Shevchenko National University, Laboratory of Animal Ecology and Biogeography «Korsak»;
2 Oboronna str., Luhansk, 91011, Ukraine

²Національний науково-природничий музей НАН України; вул. Богдана Хмельницького 15,
Київ, 01030, Україна

National Natural History Museum, National Academy of Sciences of Ukraine; 15 Bohdan Khmelnytsky str.,
01030, Kyiv, Ukraine

✉ І.В. Загороднюк (I.V. Zagorodniuk), e-mail: zoozag@ukr.net

Short-eared Owl (*Asio flammeus*) in Luhansk region and peculiarities of its distribution. - I.V. Zagorodniuk, S.P. Lytvynenko, S.V. Zaika. - *Berkut*. 21 (1-2). 2012. - Own and literature data about distribution of the species are analysed. The Short-eared Owl was found in 17 sites. There were 10 summer records. Breeding was confirmed for 4 localities. The owl is distributed in the region evenly. [Ukrainian].

Key words: distribution, East Ukraine, breeding, migration.

Болотяна сова (*Asio flammeus*) є рідкісним видом птахів України, чисельність якого оцінюється в кілька сотень пар (Горбань, 2003). Відомості про болотяну сову на сході України вкрай обмежені і з різних причин не враховані в сучасних описах поширення виду на Луганщині (Панченко, 2007) та в Україні загалом, зокрема й у третьому виданні Червоної книги України (Кузьменко, 2009).

Мета роботи – навести нові й узагальнити відомі матеріали про поширення, сезонність перебування та гніздування цього виду птахів на території Луганщини.

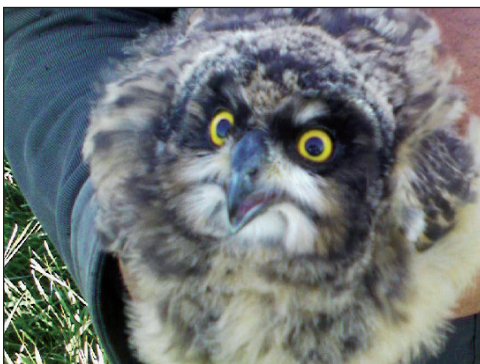
Огляд відомих даних

За даними Червоної книги України (Кузьменко, 2009), болотяна сова відома переважно з півночі Лівобережжя, а найбільшча до Луганщини знахідка стосується центральної частини Харківщини. У монографії С.Г. Панченка (2007) зазначається, що достовірні реєстрації цього виду на Луганщині відомі лише в міграційний період. Попри брак даних у згаданих джерелах щодо сходу України, вид відомий з території Луганської й Донецької областей за

кількома знахідками переважно в зимовий період (Черний, Сиренко, 1998; Скубак, 2003; Артющенко, 2005). Окрім цього, відомості про болотяну сову на сході України є і щодо гніздового періоду. Такі дані стосуються заповідних територій Луганщини, а поза заповідниками знахідки невідомі.

Зокрема, В.Г. Сулик і В.О. Борозенець (2000) згадують болотяну сову як звичайний на гніздуванні вид для заповідника «Стрільцівський степ» і як рідкісний на гніздуванні для заповідника «Провальський степ». Така оцінка чисельності цього птаха на різних заповідних ділянках Луганщини підтверджується й іншими даними. Так, О.В. Кондратенко при дослідженні мікротеріофауни південного сходу України зібрав кілька літніх погадок болотяної сови на території «Провальського степу», що може свідчити про гніздування тут однієї пари (Кондратенко, Товпинець, 2001). Для «Стрільцівського степу» відмічено гніздування 6–20 пар (Севастьянов, 1977; Мороз, 2011).

Отже, будь-які відомості щодо зустрічей болотяної сови за межами заповідних територій, і насамперед у гніздовий період, є цінними.

Пташенята болотяної сови. Околиці с. Первомайське Марківського р-ну. 9.06.2012 р.

Фото Г. Землянська

Chicks of the Short-eared Owl in environs of Pervomayske (northern part of the region).

Нові відомості

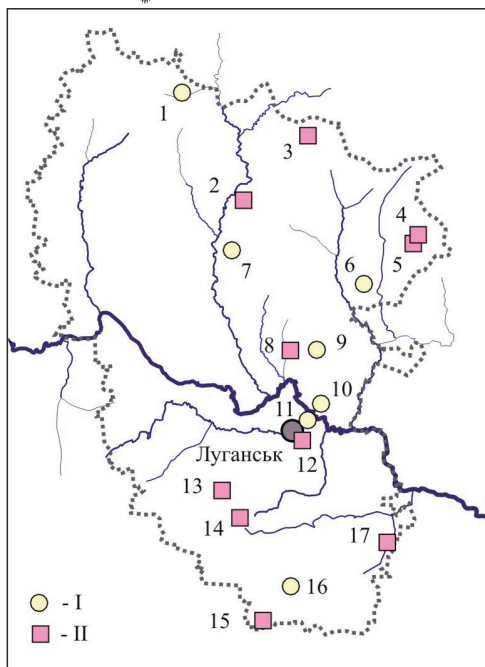
З метою пошуку й картування знахідок рідкісних видів хребетних, який автори ведуть у рамках наукової тематики лабораторії «Корсак», нами проводиться регулярне опитування студентів природничого факультету Луганського університету щодо різних груп тварин, які можуть бути добре відомими загалу. У 2012 р. осінній цикл опитувань дозволив зібрати відомості про кілька маловідомих видів тварин, у числі яких виявилася й болотяна сова. Ця інформація була супроводжена детальним описом як самого птаха, так і місця спостереження і підтверджена фотографіями пташенят (leg. Г. Землянська).

Знахідка стосується околиць с. Первомайське Марківського району Луганської області. Тут 9.06.2012 р. на пасовищі виявлено двох пташенят болотяної сови (фото), які сиділи на віддалі близько 50 м одне від одного. Пташенята були знайдені на луках («на степу») у високій траві («по коліна»), коли пастух переганяв корову з одного місця на інше: одне (більше) виявлено вдень, інше (менше) – вже під вечір. Пташенят намагалися посадити разом, але більше пташеня втікало. Врешті, їх залишили у спокої і більше туди не підходили. Ділянка розташована за 1 км на захід від найближчих будинків. Лісу чи водойм поруч немає. На віддалі понад 100 м є молода посадка

сосни (віком близько 5 років). Навколо ділянки невеликі ярки з чагарниками; на цій лучно-степовій ділянці також є окремі кущі степових чагарників. Це місцезнаходження розташоване майже за 100 км на північний захід від «Стрільцівського степу», звідки відомі найближчі знахідки болотяної сови.

Пізніше, 6.10.2012 р., Г. Землянська повідомила про нову зустріч «степової сови» в тому самому місці. У ті ж дні, при полюванні «по перу», болотяну сову спостерігав ще один респондент – І. Дьомін (особ. повід.); точність визначення виду підтверджена присутнім поруч колегою, який повідомляв про знахідки та зимівлю цього птаха в околицях смт Лозно-Олександрівка раніше (Артющенко, 2005).

При обговоренні з колегами нових даних та створенні на їх основі карти поширення виду в регіоні з'ясувалося, що болотяна сова час від часу опиняється в полі зору орнітологів, проте таким знахідкам не надавали належної уваги. Зокрема, серію важливих спостережень цього виду в попередні роки було зібрано С.В. Литвиненком. Загалом таких знахідок є дев'ять, вони включені до цього огляду, і в записках, що наведені нижче, їх позначено акронімом «СЛ». Знахідки стосуються переважно центральної та південної частин Луганщини, а одна з них пов'язана з однозначним фактом гніздування виду (старий сад в околицях м. Луганськ, 21.06.2001 р., 3 юв.).

Місця знахідок болотяної сови на Луганщині (I – під час міграцій та зимівлі, II – у гніздовий період).

Records of the Short-eared Owl in Lugansk region (I – during migrations and wintering, II – in breeding period).

Огляд усіх відомих знахідок

Загалом для території Луганщини авторами узагальнено відомості про 17 знахідок болотяної сови. Літні зустрічі відмічено в тексті зірочкою, а на схематичній карті (рис.) – темним квадратом.

Знахідки на північ від Дінця. 1 – Білокуракинський р-н, смт Лозно-Олександрівка: 1а) зимівля і ймовірно цілорічне перебування (Артюшенко, 2005), 1б) осінні спостереження на полюванні (ця робота); 2* – Новопсковський р-н, окол. с. Риб'янцеве (у бік с. Писарівка), 8–9.05.1988 р., заболочена лука уздовж автотраси, візуальні спостереження самця, що токує (СЛ); 3* – Марківський р-н, с. Первомайське: 3а) гніздування, виявлено двох пташенят, leg. Г. Землянська (ця робота), 3б) осіннє перебування (ця робота); 4* – Мілов-

ський р-н, заповідник «Стрільцівський степ», гніздування (Севастьянов, 1977; Мороз, 2011); 5* – Міловський р-н, між селами Великоцьк і Криничне, 7.04.1990 р., заболочена осокова ділянка в заплаві р. Черепаха, прямі спостереження самця, що токує, упродовж трьох днів (СЛ); 6 – Біловодський р-н, окол. с. Вітрогон, 01.2010 р., розлога балка, переліг, близько 10 ос. на денному відпочинку серед трав'янистих рослин (СЛ); 7 – Старобільськ, околиці, 1896 р., величезні скупчення під час розмноження мишей (Силантьєв, 1896); 8* – Станично-Луганський р-н, окол. с. Михайлівка, 17.04.2000 р., лука біля р. Ковсуг, за селом, пряме спостереження токування самця (СЛ); 9 – Станично-Луганський р-н, окол. с. Верхній Мінченко, пізня осінь або зима 2009 р., покинуте поле соняшника, спостереження 3–4 птахів на відпочинку (СЛ); 10 – смт Станиця Луганська, осінній проліт, без деталей (Панченко, 2007).

Знахідки на південь від Дінця. 11 – м. Луганськ (пн.-сх. окол.), с. Веселеньке, весняний проліт (Панченко, 2007); 12* – м. Луганськ, сх. окол., сад «8 Березня», 21.06.2001 р., схил балки у старому вишневому саду, знайдено трьох пташенят (ними натопано стежки) (СЛ); 13 – м. Перевальськ (на схід від міста), Мергелева Гряда (археологічна пам'ятка), пересічений рельєф зі скельними виходами і залишками байрака, 30.05.2009 р., пряме спостереження в польоті, злякана з присади на землі (є серія фото), leg. Г. Гузь; 14 – Антрацитівський р-н, пн. окол. смт Маломиколаївка, 20.06.2009 р., прямі спостереження гніздової поведінки самця (присади на травах та кущах) (СЛ); 15* – Антрацитівський р-н, окол. с. Червоний Жовтень, долина р. Правий Тузлів біля траси на м. Антрацит, 19.06.2009 р., заболочена луговина у вершині відрог балки, спостереження стривоженого самця (біля гнізда?) (СЛ); 16 – Свердловський р-н, окол. с. Грибуваха, 12.2011 р., покинуті поля з самосівом, прямі спостереження зимового скупчення на днюванні (СЛ); 17* – заповідник «Провальський степ», гніздування (Сулик, Борозенец, 2000), опис вмісту погадок (Кондратенко, Товпиця, 2001).

Найближчі знахідки в Україні за межами Луганщини. 1 – Харківська обл., заказник «Печенізький», гніздування, рідкісний, 1996–1998 рр. (Кривицький, 1998); 2 – Донецька обл., окол. с. Олексієве-Дружківка, одне зимове спостереження, 15.12.2001 р.

(Скубак, 2003); 3 – заповідник «Кам'яні Могили», регулярно, опис живлення (Черный, Сиренко, 1998).

Аналіз даних

Отже, загалом відомо 17 місцезнаходжень болотяної сови, в тому числі 4 – на гніздуванні. Переважна кількість знахідок (10 із 17) стосується періоду гніздування (рис.). Знахідки розподілені досить рівномірно, без тенденції до їх згущення в тому чи іншому районі, що свідчить про поширення виду по всій області (брак знахідок на заході – результат меншої кількості обстежень західних районів). Очевидно, що болотяна сова поширена в регіоні значно ширше, в т.ч. й за межами Луганщини.

У той же час не можна виключати й розширення гніздового ареалу та збільшення чисельності виду через відновлення гніздових біотопів. Зокрема, цьому могло сприяти значне (на 40–60%) скорочення поголів'я худоби (Загороднюк, 2006). Перші випадки гніздування зареєстровані саме на заповідних територіях, де відсутнє пасовищне навантаження. Нові знахідки також відмічені на ділянках високого травостою з дуже незначним або помірним пасовищним навантаженням. Але загалом болотяна сова на сьогодні стала дуже рідкісною в області, про що свідчить порівняння з даними понад 100-річної давнини.

А. Силантьєв писав про цей вид на Старобільщині так: *«при личном моем посещении Старобельского участка в середине июня, мышей было уже много – в ловчие ямы ежедневно попадалось их по нескольку штук; совы на степи встречались в громадном количестве (Asio accipitrinus – болотная сова); проезжая в тележке во время экскурсий по участку, приходилось вспугивать их из бурьянов одну за другой почти на каждом шагу»* (Силантьев, 1896, с. 107). У минулому й поточному століттях такої чисельності ніхто не відмічав.

Подяки

Автори щиро вдячні всім колегам, які повідомили про нові знахідки виду та прокоментували раніше відомі знахідки – Г. Гузь, І. Дьоміну, Г. Землянській, В. Морозу, С. Філіпенку. Дякуємо В. Грищенку, Л. Тараненку, Ю. Кузьменку та В. Ветрову за обговорення матеріалів повідомлення.

ЛІТЕРАТУРА

- Артюшенко В.А. (2005): Зимняя орнитофауна окрестностей Лозно-Александровки Луганской области. - Птицы басс. Сев. Донца. Донецк. 9: 112-115.
- Горбань І. (2003): Оцінка чисельності гніздових птахів України. - Вісник Львів. ун-ту. Сер. біол. 34: 147-158.
- Загороднюк І. (2006): Славці східних областей України: склад та історичні зміни фауни. - Теріофауна сходу України. Луганськ. 216-259. (Праці Теріол. школи. 7).
- Кондратенко А.В., Товпинец Н.Н. (2001): Млекопитающие в питании сов Донецко-Донских и Донецко-Приазовских степей. - Вестн. зоол. 35 (6): 95-98.
- Кривицкий И.А. (1998): Заказник «Печенежский» и его орнитофауна. - Птицы басс. Сев. Донца. Харьков. 4-5: 10-18.
- Кузьменко Ю.В. (2009): Сова болотяна. - Червона книга України. Тваринний світ. К.: Глобалконсалтинг. 464.
- Мороз В.А. (2011): Сова Стрельцовой степи. - Сб. научн. тр. Луганск. прир. зап-ка. Луганск. 193-203.
- Панченко С.Г. (2007): Птицы Луганской области. Луганск. 1-137.
- Севастьянов В.И. (1977): Материалы по гнездованию болотной и ушастой сов в «Стрельцовой степи». - VII Всесоюз. орнитол. конф. (27–30 сентября 1977 г., Черкассы). К.: Наук. думка. 316-317.
- Силантьев А. (1896): Зоологическія изслѣдованія и наблюденія 1894–96 годов. - Тр. экспедиціи, снаряженной Лесным департаментом под руководством профессора Докучаева. Научный отд. СПб.: Изд. Лесн. деп. 4 (2): I-III, 1-180, I-XLII.
- Скубак Е.Н. (2003): К изучению птиц Константиновского района. - Птицы басс. Сев. Донца. Харьков. 8: 36-37.
- Сулик В.Г., Борозенец В.А. (2000): Хищные птицы и совы Луганского природного заповедника НАН Украины. - Птицы басс. Сев. Донца. Донецк. 6-7: 34-36.
- Черный В.И., Сиренко В.А. (1998): Питание ушастой и болотной сов зимой 1985–1986 гг. в заповеднике «Каменные Могилы». - Тр. филиала Укр. степн. прир. зап-ка «Каменные Могилы». К.: Фитосоцицентр. 1: 86-88.